

УДК 378.014.15

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-35>

Людмила НЕСТЕРЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2131-1329

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри англійської мови

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

(Київ, Україна) *l.nesterenko@ukma.edu.ua*

Дмитро МАЗІН,

orcid.org/0000-0002-1487-269X

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри англійської мови

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

(Київ, Україна) *mazindm@ukma.edu.ua*

Ірина ПІРОЖЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5061-1625

старший викладач кафедри англійської мови

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

(Київ, Україна) *i.pirozhenko@ukma.edu.ua*

УМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЗВО

В статті доведено, що рівень психолого-педагогічної культури науково-педагогічного працівника є одним із важливих психологічних компонентів викладацької майстерності. На основі аналізу основних професійних характеристик викладача ЗВО та компонентів, що утворюють зміст психолого-педагогічної культури науково-педагогічного працівника, визначені та охарактеризовані основні умови вдосконалення психолого-педагогічної культури викладача ЗВО. До цих умов віднесені організаційно-технологічні умови (фізичні умови праці; гігієнічні умови; естетичні умови; матеріально-технічні умови; система заохочень; знання нормативно-правової бази, що регулює та регламентує викладацьку діяльність; знання технологічної та організаційно-управлінської специфіки науково-педагогічної діяльності; тощо) акмеологічні умови (рефлексивно-конструктивні умови, прогностичні умови, проєкційні умови, комунікативні та інтеркомунікативні умови), особистісні умови (об'єктивні – вікові особливості; характерологічні, типологічні особливості особистості (рисні характеру, схильності, інтереси, психофізіологічні особливості особистості, рівень загальноосвітньої та професійної підготовки); суспільний вплив на мотиви, що впливають на формування ціннісних орієнтацій, відносин, професійної мотивації та професійної самосвідомості та суб'єктивні – потенціал особистості, у тому числі високі професійно-особистісні стандарти; потреба у самоствердженні, досягненні, потреба у визнанні; робота над собою та самоосвіта (аналіз та перспективна побудова професійного життєвого плану діяльності, самоаналіз, саморозвиток, тощо); та соціокультурні умови (освіта, культурні цінності, моральні цінності, каузальні атрибуції, економічні умови, політична ситуація, етнічні особливості, вплив родини, фактори соціальної групи, соціальне середовище, культурне середовище, управлінське середовище, групова динаміка, сфера професійної діяльності, культурне оточення, тощо). В статті також обґрунтовано, що рівень сформованості психолого-педагогічної культури викладача ЗВО визначає здатність науково-педагогічного працівника мотивувати учасників освітніх взаємодій в системі вищої освіти рухатися до нової мети, спроможність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності, навички діяти соціально відповідально та свідомо.

Ключові слова: педагогічно-психологічна культура, умови, викладач ЗВО, розвиток, професійні навички, професійні вимоги.

Lyudmila NESTERENKO,*orcid.org/0000-0003-2131-1329**Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor;
Associate Professor at the English Language Department
National University of Kyiv-Mohyla Academy
(Kyiv, Ukraine) l.nesterenko@ukma.edu.ua***Dmytro MAZIN,***orcid.org/0000-0002-1487-269X**Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor;
Head of the English Language Department
National University of Kyiv-Mohyla Academy
(Kyiv, Ukraine) mazindm@ukma.edu.ua***Iryna PIROZHENKO,***orcid.org/0000-0001-5061-1625**Senior Teacher of the English Language Department
National University of Kyiv-Mohyla Academy
(Kyiv, Ukraine) i.pirozhenko@ukma.edu.ua*

CONDITIONS FOR IMPROVING THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CULTURE OF THE UNIVERSITY TEACHER

The article proves that the level of psychological and pedagogical culture of a University teacher is one of the important psychological components of teaching skills. On the basis of the analysis of the basic professional characteristics of a University teacher as well as the components forming the development of psychological and pedagogical culture of a University teacher, the basic conditions of improvement of psychological and pedagogical culture of a University teacher are defined and characterized. These conditions include organizational and technological conditions (physical working conditions; hygienic conditions; aesthetic conditions; material and technical conditions; system of incentives; knowledge of the teaching regulatory framework; knowledge of technological and organizational specifics of scientific and pedagogical activity, etc.) acmeological conditions (reflexive-constructive conditions, prognostic conditions, projection conditions, communicative and intercommunicative conditions), personal conditions (objective – age features; typological features of a personality (character traits, inclinations, interests, psychophysiological features of personality), the level of general education and training), social influence on motives influencing the formation of values, attitudes, professional motivation and professional self-awareness and subjective – the potential of the individual, including high professional and personal standards, the need for self-affirmation, achievement, need in recognition; self-work and self-education (analysis and long-term construction of a professional life plan, self-analysis, self-development, etc.); and socio-cultural conditions (education, cultural values, moral values, causal attributions, economic conditions, political situation, ethnic features, family influence, social group factors, social environment, cultural environment, management environment, group dynamics, professional activity, cultural environment, etc). The article also substantiates that the level of development of psychological and pedagogical culture of a University teacher determines the ability to motivate participants in educational interactions in higher education to move to a new goal, potential to show tolerance and respect for cultural diversity as well as the skills to act socially responsibly and consciously.

Key words: *pedagogical and psychological culture, conditions, University teacher, development, professional skills, professional requirements.*

Постановка проблеми. Розв'язання проблеми забезпечення якості системи вищої освіти потребує спеціального вивчення цілого комплексу психологічних факторів, які безпосередньо впливають на якість реалізації завдань системи вищої освіти та в перспективі можуть служити факторами оптимізації та вдосконалення професійної діяльності осіб задіяних в системі вищої освіти в Україні. Дедалі більше зростає роль психолого-педагогічної культури викладача ЗВО, адже саме рівень психолого-педагогічної культури є одним із важливих психологічних компонентів викладацької майстерності.

Відповідно, психолого-педагогічна культура науково-педагогічного працівника та шляхи її подальшого вдосконалення стають важливим стратегічним ресурсом, відсутність якого призводить до суттєвих якісних втрат в освітньому процесі. Адже рівень сформованості психолого-педагогічної культури викладача ЗВО визначає здатність науково-педагогічного працівника мотивувати учасників освітніх взаємодій в системі вищої освіти рухатися до нової мети, спроможність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності, навички діяти соціально відповідально та свідомо.

Очевидним також є факт, що сучасний стан психолого-педагогічної культури викладача ЗВО є далеким від ідеального. Досліджуваний нами тип культури лише тоді стане важливим елементом повноцінної та успішної професійної взаємодії викладача з колегами та студентами, детермінантою психологічного здоров'я і фактором якості системи освіти України, коли буде забезпечено реалізацію усіх умов розвитку психолого-педагогічної культури викладача ЗВО. Адже це забезпечить створення підґрунтя для цілеспрямованого свідомого впливу на важливі психолого-управлінські компетенції, що утворюють зміст психолого-педагогічної культури, завдяки чому вона перетвориться на дієвий інструмент ефективної та продуктивної професійної діяльності викладача ЗВО.

Аналіз досліджень. Здійснений аналіз наукових джерел засвідчує, що феномен розвитку психолого-педагогічної культури завжди перебував у полі зору таких дослідників в галузі психології управління, соціальної психології та педагогіки як А. Богуш (Bogush, 2021) С. Деркач (Derkach, 2021), Т. Децюк (Detsiuk, 2020), О. С. Виханський (Виханський, 1998), Т. Капелюшна (Kapeliushna, 2021), О. Г. Кісельова (Kiseliyova, 2021) А. Колісниченко (Kolishnichenko, 2021), Д. Майєрс (Майєрс, 2004), В. К. Майборода (Майборода, 2016), В. В. Москаленко (Москаленко, 2008) та Г. С. Никифоров (Никифоров, 2004).

Огляд літератури (Бодалев, 1995; Виханський, 1998; Карамушка, 2003; Орбан-Лембрик, 2002; Петровська, 1991; Popova, 2021; Sandal, 2020) за темою дослідження свідчить, що стан психолого-педагогічної культури викладача ЗВО значною мірою детермінує якість здійснення педагогічної діяльності є одним із основних лейтмотивів праць як вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Науковці погоджуються, що однією з основних характеристик, які суттєво впливають на якість здійснення професійної діяльності викладача ЗВО є стан його психолого-педагогічної культури.

Системний аналіз літературних джерел (Бодалев, 1995; Майборода, 2016; Bogush, 2021; Detsiuk, 2020; Korolova, 2021; Popova, 2021; Sandal, 2020; Kholiavko, 2020) засвідчує актуальність дослідження теми вдосконалення психолого-педагогічної культури науково-педагогічного працівника. Втім, наявні дослідження не дають конкретних відповідей щодо умов які визначають зміст та якість психолого-педагогічної культури викладача ЗВО й впливають на формування його важливих професійних компетенцій. Відтак, саме побіжність та фрагментарність праць присвячених умовам становлення психолого-педагогічної

культури викладача ЗВО і визначає *актуальність* даної статті.

Метою дослідження виступає необхідність науково-теоретичного визначення умов становлення та вдосконалення психолого-педагогічної культури педагога ЗВО у контексті професійної діяльності, а *завданням* – формулювання змісту складових компонентів умов удосконалення психолого-педагогічної культури викладача ЗВО.

Для досягнення поставленої мети, ми:

1) наведемо основні компоненти, що утворюють зміст психолого-педагогічної культури викладача ЗВО;

2) проаналізуємо основні особистісні характеристики викладача, які визначають ефективність та якість його професійної діяльності;

3) визначимо основні психолого-педагогічні вимоги, які висуваються до особистості сучасного педагога.

Виклад основного матеріалу. Тож щодо першого пункту (основні компоненти, що утворюють зміст психолого-педагогічної культури викладача ЗВО), слід зазначити, що важливість високого рівня психолого-педагогічної культури викладача ЗВО не може викликати сумнів, адже його прояви (нестандартне мислення, творчі здібності, володіння інноваційною тактикою і стратегією, володіння сучасними формами, методами, засобами й технологіями навчання, знання глобальних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки, менеджменту і права, ефективними методами і прийомами міжособистісного спілкування тощо) значною мірою визначають якість виконання професійної діяльності педагога.

Викладач ЗВО, особистість якого характеризується високим рівнем психолого-педагогічної культури, зазвичай успішно та ефективно виконує певні функції, а саме:

- організація навчання на основі практики через дії та аналіз цих дій;
- формування у студентів дослідницьких і творчих умінь та віри у власні можливості й у реальність професійних досягнень;
- вибір залежно від ситуації відповідної ролі, наприклад, експерта, консультанта, організатора, проєктанта, порадирика;
- підтримка соціальної інтеграції студентського колективу та застосування ефективних методик попередження й розв'язання міжособистісних і групових конфліктів;
- організація індивідуалізованого навчання та самонавчання студентів (робота на «рівнях», у групах, вирівнювальні заняття, комунікація зі зворотним зв'язком);

- формування вмінь самостійного планування й адаптації до змінних умов праці; розумове конструювання через операції порівняння, аналізу, висновків і верифікації, а також предметно-маніпуляційне конструювання згідно з аналітичними, операційними і синтетичними стадіями поведінки при розв'язуванні проблем;

- практичне застосування концепції різнобічного навчання й концепції індивідуалізованого навчання з урахуванням потреб студентів тощо.

Відтак, саме зміст психолого-педагогічної культури викладача ЗВО характеризує та розкриває зміст професійно-особистісного самовизначення, психологічну та соціально-психологічну компетентність, творчу самореалізацію викладача задіяного в системі вищої освіти та підкреслює інтегративний характер цього явища.

По-друге (згідно нашого плану дослідження), значною мірою стан психолого-педагогічної культури викладача визначається саме його особистістю, а не лише особливостями професійної діяльності. На нашу думку, це можуть бути наступні якості:

- прихильність до студентів – це основа у структурі педагогічних здібностей. Йдеться про любов до студентів, прихильне ставлення до них, бажання спілкуватися та працювати з ними. Студенти вельми спостережливі і тонко це відчувають. Зазвичай вони відповідають взаємністю, якщо відчувають прихильність до себе;

- витримка і самоконтроль. Для викладача важливо у будь-якій непередбаченій ситуації володіти собою, управляти власними емоціями, не втрачати контролю над своєю поведінкою. Велике значення має здатність швидко орієнтуватися, вирішувати, як потрібно поводитися в конкретних умовах;

- здатність постійно перебувати на занятті в оптимальному стані. Щоб не трапилося, викладач завжди повинен заходити до аудиторії оптимістично налаштованим, у доброму гуморі, стримуючи негативні емоції. Це надзвичайно важливо, адже психічне самопочуття студентів залежить від настрою викладача, який є сильним психогенним чинником. Якщо викладач зайшов до аудиторії похмурим, незадоволеним – це відразу несприятливо позначається на емоційно-вольовій сфері студентів, гальмує їхню пізнавальну активність на занятті;

- комунікативна здатність – це здатність викладача вибирати правильний стиль педагогічного спілкування і модель взаємин зі студентами (групою або окремим студентом), враховуючи їхні вікові й індивідуальні психологічні особливості.

У цьому разі викладачеві необхідно утримуватися від двох крайнощів. Не слід як відчужено ставитися до студентів, постійно підкреслювати відмінність у соціальному статусі, тримати їх «на дистанції», так і не припускати й протилежної помилки – дозволяти псевдодружні стосунки зі студентами, стирати будь-яку соціально-психологічну межу між собою та ними;

- соціально-перцептивні здібності – це педагогічна спостережливність, здатність проникати у внутрішній світ студента. Соціально-перцептивна проникливість пов'язана з тонким розумінням особистості студента та його тимчасового психічного стану. Здібний викладач за ледве помітними ознаками, незначними проявами поведінки і діяльності студента помічає найдрібніші зміни в його внутрішньому світі, правильно інтерпретує, що означають ці зміни;

- сугестивна здатність – це здатність ставити педагогічні вимоги і домагатися їх виконання шляхом вольового емоційно-інформаційного впливу на студентів. Сугестивна здатність залежить від розвитку волі викладача, великої впевненості у собі, почуття відповідальності за навчання та виховання студентів; педагогічний такт виявляється у здатності викладача знаходити найдоцільніші міри впливу на студентів, зважаючи на їхні вікові й індивідуальні психологічні особливості та залежно від конкретної педагогічної ситуації. Суть педагогічного такту полягає в умілому поєднанні поваги до студента та вимогливості до нього, довіри та систематичного педагогічного контролю;

- психологічна компетентність – обов'язкова передумова ефективності професійно-педагогічної діяльності викладача, високий рівень якої він може досягнути під час засвоєння певного обсягу психологічних знань й оволодіння технологією педагогічного управління, зокрема вдосконалюючи психолого-педагогічні впливи навчально-виховного змісту.

Нами також були досліджені основні професійні вимоги до викладача ЗВО (третій етап нашого дослідження). Серед цих вимог, на особливу увагу, в контексті здійснюваного нами аналізу, заслуговують наступні:

- адаптивність та гнучкість, готовність до діалогу зі студентами, що визначає якість суб'єкт-суб'єктних відносин викладача зі студентами. Відтак, викладач не навчає і не виховує, а актуалізує, стимулює прагнення студента до творчого розвитку і, головне, створює умови для самореалізації й самоактуалізації особистості. Таким чином, у системі вищої освіти створюються передумови для формування фахівця-професіонала

з яскравою творчою індивідуальністю. Тому викладач має не просто ставити перед собою певні педагогічні завдання, а й забезпечити їх внутрішнє сприйняття студентами;

- безперервне самовдосконалення і саморозвиток. Постійна робота над собою і прагнення самовдосконалення викладача у подальшому виявляються у професіоналізмі особистості, професіоналізмі діяльності, нормативності діяльності і поведінки та продуктивній «Я-Концепції».

Таким чином, становлення професіоналізму і розвиток психолого-педагогічної культури викладача ЗВО передбачають формування професійного покликання, отримання спеціальної освіти, формування професійної майстерності та свідомий і цілеспрямований вплив на професійно важливі якості та властивості. Відтак, якісне виконання науково-педагогічної діяльності в системі вищої освіти означає сьогодні не тільки наявність багатокомпонентного складу інтегративних професійних знань і вмій, а й особистісний вимір педагога, адже особистість викладача сприяє визріванню особистісних якостей у студента.

Тож, спираючись на особливості професійної діяльності викладачів ЗВО та основні професійні вимоги до науково-педагогічного працівника, ми можемо сформулювати та проаналізувати основні *умови розвитку психолого-педагогічної культури викладача ЗВО*. До таких умов ми відносимо:

- *організаційно-технологічні умови*: фізичні умови праці; гігієнічні умови; естетичні умови; матеріально-технічні умови; система заохочень; знання нормативно-правової бази, що регулює та регламентує викладацьку діяльність; знання технологічної та організаційно-управлінської специфіки науково-педагогічної діяльності; володіння основними методами контролю; можливості для кар'єрного росту, доступність системи підвищення кваліфікації; організаційна культура;

- *акмеологічні умови*: рефлексивно-конструктивні умови – здатність бачити, відчувати, розуміти й здатність особистості реалізовувати власні внутрішні зміни, нейтралізувати негативні психологічні утворення та активізувати позитивні, готовність до розвитку психологічної культури; прогностичні умови – здатність не лише корегувати, але й попереджати негативний психологічний розвиток; проєкційні умови – здатність реалізовувати планування внутрішньої самоперетворюючої діяльності, оволодіння компонентами психологічної культури у ході здійснення педагогічної діяльності в системі вищої освіти; комунікативні та інтеркомунікативні умови – здатність реалізовувати внутрішній самоперетворюю-

чий діалог, уміння нарощувати набір внутрішніх психологічних дій та реалізовувати внутрішні акмеологічні самовпливи, навички до узгодження смислоутворюючих особистісних мотивів із механізмами цілеполагання, що детермінують реалізацію мотивів на операційному рівні;

- *особистісні умови*: (об'єктивні – вікові особливості; характерологічні, типологічні особливості особистості (риса характеру, схильності, інтереси, психофізіологічні особливості особистості, рівень загальноосвітньої та професійної підготовки); суспільний вплив на мотиви, що впливають на формування ціннісних орієнтацій, відносин, професійної мотивації та професійної самосвідомості та суб'єктивні – потенціал особистості, у тому числі високі професійно-особистісні стандарти; потреба у самоствердженні, досягненні, потреба у визнанні; робота над собою та самоосвіта (аналіз та перспективна побудова професійного життєвого плану діяльності, самоаналіз, саморозвиток, тощо);

- *соціокультурні умови* – освіта, культурні цінності, моральні цінності, каузальні атрибуції, економічні умови, політична ситуація, етнічні особливості, вплив родини, фактори соціальної групи, соціальне середовище, культурне середовище, управлінське середовище, групова динаміка, сфера професійної діяльності, культурне оточення, соціальна відповідальність, культурні традиції та норми, соціальна фасилітація, соціальний статус, соціальна ідентифікація, культурна ідентифікація, переконання, установки, стереотипи сприйняття, ціннісні орієнтації.

Висновки. Таким чином на основі аналізу основних професійних характеристик викладача ЗВО та компонентів, що утворюють зміст психолого-педагогічної культури науково-педагогічного працівника, нами були визначені та охарактеризовані основні умови вдосконалення психолого-педагогічної культури викладача ЗВО. До цих умов нами віднесені організаційно-технологічні умови, акмеологічні умови, особистісні умови та соціокультурні умови.

Доведено, що основним результатом впливу зазначених умов є розвиток особистості викладача ЗВО в цілому та його психолого-педагогічної культури зокрема. При цьому, реалізація визначених вище умов розвитку психолого-педагогічної культури викладача ЗВО передбачає застосування цілого комплексу психолого-педагогічних методів, прийомів, способів, спрямованих на удосконалення психолого-педагогічних компетенцій, що утворюють зміст психолого-педагогічної культури викладача ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодалев А. А. Личность и общение. Москва : Международная педагогическая академия, 1995. 328 с.
2. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент. Москва : ГАРДАРИКА, 1998. 528 с.
3. Жуков Ю. М., Петровська Л. А., Растяйников П. В. Діагностика та розвиток компетентності в спілкуванні. Москва, 1991. 96 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 344 с.
5. Майборода В. К., Нестеренко Л. О. Провідні умови розвитку психолого-педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України (Наука і вища освіта) : теоретичний та науково-методичний часопис*. 2013. № 2 (додаток). С. 165–174. Авторські с. 162–174.
6. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 794 с.
7. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва, 1992. 702 с.
8. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
9. Нестеренко Л. Активне слухання як спосіб підвищення ефективності комунікації у процесі викладання іноземної мови за професійним спрямуванням (на прикладі англійської мови). *Український педагогічний журнал*. 2021 (4), С.206–213. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-206-213> (дата звернення 10.06.2022).
10. Орбан-Лембрик Л. Е. Основы психологии управления: монография. Івано-Франківськ : “Плай”, 2002. 426 с.
11. Коритнюк Р. С., Ніженківська І. В., Кісельова О. Г., Косяченко К. Л., Давтян Л. Л. Принципи і методологія сучасної андрагогічної моделі навчання дорослих. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика*. 2018. Вип. 29. С. 59–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpsnmapo_2018_29_8 (дата звернення 10.06.2022)
12. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти», затверджений 23 березня 2023 року. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf (дата звернення 10.06.2022).
13. Психология менеджмента: учебник для вузов / под ред. Г. С. Никифорова. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 639 с.
14. Bogush A., Korolova T., Popova, O. Development of university students' linguocultural competence under conditions of coronavirus pandemic: Ukrainian dimension. *Advanced Education*. 2021. (17), P. 103–117. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.228611> (дата звернення 10.06.2022).
15. Komar O., Kolisnichenko A., Derkach S., Kapeliushna T. Newly qualified foreign language teachers' adaptation in profession: challenges, problems, first achievements and further prospects. *Advanced Education*. 2021. (17), P. 35–45. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.228211> (дата звернення 10.06.2022).
16. Sandal J.-U., Detsiuk T., Kholiavko N. Developing foreign language communicative competence of engineering students within university extracurricular activities. *Advanced Education*. 2020. 7 (14), P. 19–28. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.192411> (дата звернення 10.06.2022).

REFERENCES

1. Bodalev A.A. Lychnost i obschenie. [Personality and communication]. Moskva : International pedagogical academy, 1995. 328p [in Russian].
2. Vihansly O.S., Naumov A.I. Menedgment [Management]. Moscow : GARDARIKA, 1998. 528p [in Russian].
3. Zhukov Y.M., Petrovska L.A., Rastaynykov P.V. Diagnostyka ta rozvytok kompetentnosti v spilkuvanny. [Diagnostics and development of competence in communication]. Moscow, 1991. 96p [in Ukrainian].
4. Karamushka L.M. Psychologiya upravlyinna: Navch. posyb [Psychology of management: Textbook] Kyiv : Millenium, 2003. 334p [in Ukrainian].
5. Mayboroda V.K., Nesterenko L.O. Providni umovy rozvytku psykhologo-pedagogichnoi kultury vykladacha vyschogo navchalnogo zakladu [Key conditions of the University teacher psychological and pedagogical culture development]. *Higher education of Ukraine (Science and higher Education): theoretical and scientifically methodological edition*. 2013. № 2 (addition). P. 165–174. Author's pp. 162–174 [in Ukrainian].
6. Mayers D. Sotsyalnay psychologia. [Social psychology]. Saint – Petersburg : Piter, 2004. 794 p. [in Russian].
7. Meskon M., Albert M., Hedouri F. Osnovy menegmenta [Management Backgrounds]. Moscow, 1992. 702 p. [in Russian].
8. Moskalenko V.V. Socialna psychologia. Pydruchnyk. Vydannya 2-ge, vypravlene I dopovnene. [Social psychology. Textbook. 2nd edition, corrected and added]. Kyiv : Tsentр uchbovoy literatury, 2008. 688 p. [in Ukrainian].
9. Nesterenko L. Aktyvne sluhannya yak sposib pidvyschenny efektyvnosti komunikatsii u procesi vykladanny inozemnoi movy za profesiinym spryamuvannyam (na prykladi angliiskoi movy) [Active listening as the instrument of the effective communication improvement in the process of ESP teaching (on the example of the English language)]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. 2022 (4), P.206–213. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-206-213> (дата звернення 10.06.2022). [in Ukrainian].
10. Orban-Lembryk L.E. Osnovy psykhologii upravlinna : monografia [Backgrounds of the psychology of management]. Івано-Франківськ: “Plai”, 2002. 426 p. [in Ukrainian].
11. Korytnyukm R.S., Nizhenkivskay I.V., Kiseliova O.G, Kosyachenko K.L., Davtayn L.L. [Principles and methodology of the modern andragogic model of training of the adults]. *The collection of the scientific papers of the scientific workers of NMAPO named after P.L. Shupik*. 2018. Vol. 29. P. 59–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpsnmapo_2018_29_8 (дата звернення 10.06.2022) [in Ukrainian].

12. Profesiinuy standart na grupu profesii “Vykladachi zakladiv vyschoi osvity”, zatverdzenyy 23 bereznay 2021 roku [Professional standard for the group of professions “Teachers of higher education”, approved 23 March, 2021]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf (дата звернення 10.06.2022). [in Ukrainian].
13. *Psychologia menedjementa: uchebnik dlya vuzov / pod red. G.S.Nikiforova* [Psychology of management: textbook for higher educational institutions / edited by G.S. Nikiforov]. Saint-Petersburg: Piter, 2004. 639p. [in Russian]
14. Bogush A., Korolova T., Popova, O. Development of university students’ linguocultural competence under conditions of coronavirus pandemic: Ukrainian dimension. *Advanced Education*. 2021. (17), P. 103–117 <https://doi.org/10.20535/2410-8286.228611> (дата звернення 10.06.2022).
15. Komar O., Kolisnichenko A., Derkach S., Kapeliushna T. Newly qualified foreign language teachers’ adaptation in profession: challenges, problems, first achievements and further prospects. *Advanced Education*. 2021. (17), P. 35–45 <https://doi.org/10.20535/2410-8286.228211> (дата звернення 10.06.2022).
16. Sandal J.-U., Detsiuk T., Kholiavko N. Developing foreign language communicative competence of engineering students within university extracurricular activities. *Advanced Education*. 2020. 7 (14), P. 19–28 <https://doi.org/10.20535/2410-8286.192411> (дата звернення 10.06.2022).